

УДК 343.01

СИЛИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Давидюк Вадим Миколайович,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету
внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: dava_s@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8998-1981>

Мета. Метою дослідження є визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» та похідної від неї «сили оперативно-розшукової діяльності Національної поліції». Зокрема, визначається, що до сьогодні серед вчених відсутній консенсус щодо змісту вказаної дефініції, а аналіз чинного законодавства свідчить про те, що законодавець розуміє під поняттям сили оперативно-розшукової діяльності всіх можливих суб'єктів такої діяльності, однак, не зрозумілим залишається те, чи відносить законодавець до сил ОРД не тільки відповідні оперативні підрозділи, а й інші категорії суб'єктів, право залучення яких до оперативно-розшукової діяльності передбачено в інших положеннях вказаного Закону.

Методика. Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи небезпеки наявних негативних наслідків запровадження гендерної теорії, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми теоретиками та сучасними законодавцями. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків у сфері оперативно-розшукової діяльності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше надано визначення дефініції «сили ОРД» на підставі аналізу не тільки чинного законодавства, а й врахування думки практичних працівників Національної поліції України. **Практична значимість.** Результати дослідження будуть сприяти покращенню теоретико-прикладних засад оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: сили, оперативно-розшукова діяльність, Національна поліція протидія злочинності.

V. M. Daviduk

Ph.D in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine

e-mail: dava_s@gmail.com

THE FORCES OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES OF THE UNITS OF THE NATIONAL POLICE: THE CONTENT OF THE CONCEPT

Goal. The purpose of the study is to determine the meaning of the definition of "force of operational and investigative activity" and its derivative "force of operational and investigative activities of the National Police". In particular, it is determined that, to date, there is no consensus among scientists about the meaning of this definition, and the analysis of current legislation suggests that the legislator understands the force of operational and investigative activity of all possible actors of such activity, however, it remains unclear whether attributes the legislator to the forces of the ORD not only the relevant operational units, but also other categories of subjects whose right to engage in operational-search activities is provided for in other provisions of the said Law. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** On the basis of systematized material and analyzing the dangers of the negative effects of the introduction of gender theory, we aim to attract attention and encourage theoreticians and contemporary legislators to in-depth study of this problem. **Scientific novelty.** The article analyzes the fundamental researches and views of theorists in the sphere of operative-search activity and describes the positive, as well as the negative aspects of the influence of this term on domestic legislation. For the first time, the definition of the definition of the "ORD force" was given on the basis of an analysis of not only the current legislation, but also the opinion of practical workers of the National Police of Ukraine. **Practical**

significance. The results of the study will contribute to the improvement of the theoretical and applied principles of operational-search activity.

Key words: forces, operative-search activity, National Police counteraction to crime.

Постановка проблеми. Розглядаючи діяльність держави, її правових інститутів і органів правопорядку, спрямовану на протидію злочинним проявам у суспільстві, можна констатувати, що одним з пріоритетних напрямків кримінальної політики держави є протидія злочинності [2]. Зокрема, чинне законодавство України у значній кількості нормативних актів саме вказане передбачає основним завданням правоохоронних органів, в тому підрозділів Національної поліції. Так, Закон України «Про Національну поліцію» визначає як пріоритетні напрямки діяльності вказаного органу: пріоритет превентивної діяльності над правоохоронною; максимальне дотримання принципу законності; комплексне використання всіх можливостей для протидії злочинності; забезпечення рівності всіх фізичних та юридичних осіб перед законом; надання поліцією в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; міжнародне та двостороннє співробітництво держав при протидії злочинності [3]. Враховуючи вказане, сьогодні діяльність органів поліції перебуває в епіцентрі позитивних та негативних явищ соціально-політичного, економічного та суспільного життя нашої країни, що вимагає від останніх постійного оновлення та вдосконалення існуючих, а також пошуку нових способів протидії злочинності, одним із яких є максимально ефективне використання сил підрозділів Національної поліції в процесі оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання пов'язані із організаційно-правовими та тактичними засадами використання сил оперативно-розшукової діяльності на протязі багатьох років перебувають в полі зору науковців. Так, наприклад, свою увагу приділили окресленому питанню такі науковці як О.П.Бойко, А.А. Венедіктов, Д.І. Горишний, М.Л. Грібов, В.А. Дашко, П. В.Євдокімов, В.П.Євтушок, М.В. Корнієнко, А.С. Морозов, Д.Й.Никифорчук, М.А. Погорецький, Л.П. Скалозуб, І.В.Сервецький, М.В. Стащак, Л.Г.Титаренко, Н.Є. Філіппенко, І.А.Федчак, Р.А. Халілев, В.В. Шендрик та ін. Однак, все рівно на сьогодні єдиної думки щодо змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» не має.

Постановка завдання. Метою статті є визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції»

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз фахової юридичної літератури та чинного законодавства свідчить, що використання терміну «сили оперативно-розшукової діяльності» та похідного від нього є досить розповсюдженим. Водночас, слід наголосити, що до цього часу серед вчених відсутній консенсус щодо змісту вказаної дефініції, у зв'язку з чим доцільно розглянути та узагальнити існуючі точки зору.

Продовжуючи розгляд предмета публікації відзначимо, що в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказується, що завдання ОРД досягається шляхом використання сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності [4], однак у вказаному нормативному акті поняття «сили оперативно-розшукової діяльності» не розшифровується, а лише надається перелік суб'єктів такої діяльності. Вважаємо, що вказане пов'язано з тим, що термін «сили» використовується для позначення певної групи осіб, що є суб'єктами тої чи іншої діяльності. Наприклад, відзначимо, що відповідно до тлумачного словника термін «сили» в контексті певної групи осіб потрібно розуміти як:

- люди, що належать до якого-небудь виробничого колективу, до однієї професії; люди, зайняті якоюсь спорідненою працею, діяльністю;
- частина суспільства або суспільна група, що характеризується певними ознаками або спрямованістю у своїй діяльності, своїх намірах;
- озброєні війська [6].

Тобто, з наведеного можна дійти висновку, що законодавець розуміє під поняттям сили оперативно-розшукової діяльності всіх можливих суб'єктів такої діяльності. Однак, не зрозумілим залишається те, чи відносить законодавець до сил ОРД не тільки відповідні оперативні підрозділи,

а й інші категорії суб'єктів, право залучення яких до оперативно-розшукової діяльності передбачено в інших положеннях вказаного Закону. (Наприклад, в ст.8 вказаного Закону передбачено, що оперативні працівники мають право залучати до проведення оперативно-розшукової діяльності осіб, що гласно чи негласно співпрацюють з ними, проте у Законі не визначено, чи є вказана категорія осіб силами оперативно-розшукової діяльності [4]).

Вказане призвело до того, що окремі науковці розглядають сили оперативно-розшукової діяльності виключно в контексті суб'єктів такої діяльності. Зокрема, наприклад, Р.А. Халілев визначає, що у сучасній науці послуговуються кількома категоріями, які визначають суб'єкти ОРД: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові *органи*», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо. Тобто, на думку вказаного науковця, терміни суб'єкти ОРД та сили ОРД є тотожними, однак сьогодні бракує однотайності в усвідомленні сутності суб'єктів та їх класифікації, що ускладнює завдання реформування правоохоронних органів загалом та системи оперативних підрозділів поліції зокрема. Разом з цим, Р.А. Халілев визначає, що суб'єктами розшукової діяльності можна розуміти такого її виконавця, на якого законодавець поклав цю функцію, відповідні завдання й обов'язки, для здійснення яких він наділений певними правами на застосування конкретних заходів ОРД і використання оперативних та оперативно-технічних засобів. Таким суб'єктам притаманні специфічні загальні ознаки: вони є представниками державних правоохоронних органів; повноважними суб'єктами ОРД, наділеними комплексними оперативно-розшуковими функціями боротьби зі злочинністю, яким відповідають їх завдання та обов'язки; мають право з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності здійснювати гласні й негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, а також використовувати оперативні й оперативно-технічні засоби; перебувають у різній відомчій підпорядкованості, яка в окремих випадках має різну правову та процесуальну регламентацію; підконтрольні прокурорів з нагляду за дотриманням законності в процесі здійснення ОРД, а також органам державної влади й управління; мають у своєму складі гласних і негласних штатних працівників, а також залучених на конфіденційних засадах до виконання завдань ОРД негласних працівників [9, с.92]. Тобто, Р.А. Халілев визначає, що до сил ОРД слід віднести оперативні підрозділи всіх видів та їх особовий склад, наділений повноваженнями здійснювати ОРД повним та обмеженим обсягом, інші структурні підрозділи правоохоронних органів, що беруть участь у вирішенні окремих завдань оперативно-розшукової діяльності. Разом з цим, відмітимо, цікавий умовивід Р.А. Халілева щодо того, що до сил оперативно-розшукової діяльності слід також віднести й представників прокуратури, які здійснюють нагляд за законністю під час ОРД. До того ж для виконання завдань перевірки оперативних матеріалів залучають представників контролюючих органів. Означені дві категорії не є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, але виконують окремі функції з реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності, тому можуть бути віднесені до категорії сил оперативно-розшукової діяльності [9, с.93]. Взагалі, на думку Р.А. Халілева сили оперативно-розшукової діяльності становлять сукупність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності визначених чинним законодавством України, організацій, установ та їх працівників, які виконують завдання ОРД [9, с.101].

Такої ж думки дотримується І.Р. Шинкаренко та О.В. Кириченко, які під час вивчення питання щодо використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, визначили, що сили ОРД - це оперативні підрозділи, а усе різноманіття оперативних служб залежно від обсягу їх повноважень та функцій, які ними виконуються, можна поділити на підрозділи, які здійснюють ОРД:

1. У повному обсязі проводять гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, здійснюють агентурну роботу підрозділи внутрішньої безпеки та кримінальної поліції (карного розшуку; захисту економіки; по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; кіберполіції; боротьби із торгівлею людьми);

2. Підрозділи, які виконують окремі оперативно-розшукові заходи за завданнями інших оперативних підрозділів: підрозділи оперативної служби, оперативно-технічні підрозділи. Ці

підрозділи можна класифікувати як допоміжні підрозділи, що здійснюють ОРД в обмеженому обсязі, та іменувати спеціальними оперативними підрозділами.

3. Підрозділи, що здійснюють ОРД частково в обмеженому обсязі – усі інші структурні підрозділи Національної поліції [11, с. 76].

Водночас відмітимо, що існує й інша група вчених, які підтримують думку щодо охоплення змістом дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» поняття «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності», як більш ширшим, та включають до складу сил ОРД не тільки передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також інші категорій осіб.

Так, наприклад, на думку, Я. Ю. Кондратьєва до сил оперативно-розшукової діяльності належать:

- посадові особи підрозділів кримінальної поліції, які функціонують відповідно до оперативно-розшукового законодавства (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») і здійснюють загальне керівництво даною діяльністю на чолі з міністром внутрішніх справ України та його першими заступниками;

- начальники територіальних підрозділів МВС, їх заступники з оперативної роботи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності;

- керівники та оперативний склад оперативних підрозділів зазначених органів;

- начальники міських, районних управлінь і відділів внутрішніх справ та їх заступники, які є начальниками кримінальної поліції;

- працівники оперативних підрозділів кримінальної поліції, які мають відповідний допуск до ОРД;

- особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами кримінальної поліції, у тому числі гласні та негласні, штатні та позаштатні працівники [1, с. 234].

Разом з цим, В.Г. Телійчук в лекції на тему «Сили оперативно-розшукової діяльності» визначає, що оперативно-розшукові сили складають інтелектуальний потенціал оперативно-розшукової діяльності, який відіграє вирішальну роль у боротьбі органів внутрішніх справ із правопорушеннями і злочинністю та до них належать:

- співробітники оперативних підрозділів;

- негласні співробітники;

- представники громадськості, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань [8, с. 3].

В той самий час, на думку російського вченого Ю.Б. Чупилкіна, сили оперативно-розшукової діяльності – це штатні легальні і негласні (зашифровані) співробітники органів, які здійснюють ОРД, а також працівники допоміжних підрозділів, конфіденти і позаштатні співробітники [10].

Інша же, група російських вчених, розглядаючи питання сил оперативно-розшукової діяльності в контексті такої служби як митні органи, визначає, що провідна роль в організації та проведенні оперативно-розшукової діяльності належить посадовим особам, що є кадровими співробітниками оперативних підрозділів, тому саме кадрові співробітники і є основні сили оперативно-розшукової діяльності, які організують, направляють і координують роботу всієї системи оперативних підрозділів митних органів. Тобто, оперативний склад безпосередньо займається добуванням оперативної інформації, здійснює роботу по підборі, залучення та використанні джерел інформації, проводить весь комплекс передбачених законодавством оперативно-розшукових заходів, веде справи оперативного обліку. Водночас, вказаний вчений зазначає, що особливу категорію сил оперативно-розшукової діяльності складають особи, які надають сприяння оперативним підрозділам, оскільки для вирішення завдань боротьби зі злочинністю співробітники оперативних підрозділів в установленому порядку залучають до співпраці на добровільній основі повнолітніх дієздатних громадян. Особи, які сприяють оперативно-розшукової діяльності, як правило, виконують розвідувальні та допоміжні функції. Це особи, які співпрацюють з оперативними підрозділами в тих випадках, коли неможливо або недоцільно використовувати офіційні джерела отримання інформації. Особи, які сприяють

оперативним підрозділам, переважно виконують доручення щодо збирання та аналізу інформації про події та факти, що відносяться до сфери забезпечення безпеки особистості, суспільства і економічних інтересів держави, до якої вони мають законний доступ, а також можуть залучатися до участі в проведенні нескладних оперативно-розшукових заходів, як правило, без посвячення їх в суть оперативного задуму [7]. Тобто, в загальному вигляді до сил оперативно-розшукової діяльності митних органів відносяться:

- посадові особи (співробітники) оперативних підрозділів митних органів;
- фахівці митних органів, які беруть участь в технічне та інше забезпечення діяльності митних органів;
- особи, які надають сприяння оперативним підрозділам, які залучаються для підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів [7].

Водночас, такі вітчизняні вчені як І.В. Сервецький та А.В. Дашко визначають, що відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» сили, які беруть участь у спеціальних оперативно-розшукових операціях, слід розглядати як складну керовану систему з усіма загальними закономірностями, властивими керованим системам, як управлінський блок варто розглядати керівника операції, а оперативні групи – як керовані підсистеми з властивими їм особливостями [5, с. 43].

У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків у сфері оперативно-розшукової діяльності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше надано визначення «сили ОРД» на підставі аналізу не тільки чинного законодавства, а й врахування думки практичних працівників Національної поліції України.

Відзначимо, що опитані респонденти (працівники оперативних підрозділів Національної поліції) визначили, що сили оперативно-розшукової діяльності складають:

- 1) працівники оперативних підрозділів, які безпосередньо здійснюють оперативно-розшукову діяльність та мають відповідні повноваження, передбачені ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- 2) працівники оперативних підрозділів, що мають право здійснювати окремі оперативно-розшукові заходи, однак виключно на підставі доручення підрозділу-ініціатора;
- 3) працівники підрозділів, що не здійснюють безпосередньо оперативно-розшукову діяльність, однак здійснюють її узагальнення, аналіз та оцінку (наприклад, підрозділи інформаційно-аналітичного забезпечення);
- 4) працівники інших підрозділів Національної поліції, що не мають законодавчо закріпленого права здійснення оперативно-розшукової діяльності, однак залучаються до проведення окремих заходів оперативно-розшукової діяльності (дільничні інспектори поліції) чи з метою легалізації отриманих в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності матеріалів та набуття ними статусу речових доказів (слідчі);
- 5) особи, які гласно чи негласно співпрацюють з органами поліції на засадах добровільності та використовуються оперативними працівниками з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Враховуючи вказане практичним значенням статті є консолідація поглядів теоретиків та практиків у визначенні дефініції «сили ОРД».

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що:

- 1) відповідно до чинного законодавства термін «сили оперативно-розшукової діяльності» використовується для позначення певного кола осіб, що залучаються до здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- 2) Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» не розмежується фактично визначення суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та сили оперативно-розшукової діяльності, однак аналізуючи положення ст. 5, 7, 8 та 14 вказаного Закону можна дійти висновку, що поняття «сили оперативно-розшукової діяльності» є ширшим ніж «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та охоплює останнє;

3) в загальному вигляді дефініцію «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції» слід розуміти як узагальнююче поняття, що охоплює собою всі категорії осіб, які безпосередньо виконують оперативно-розшукові та кримінальні процесуальні завдання або залучаються уповноваженими підрозділами для сприяння чи безпосереднього виконання означених завдань.

Список використаних джерел

1. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. К., 2004. 444 с.
2. Майоров А.В. Понятие и структура системы противодействия преступности. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-struktura-sistemy-protivodeystviya-prestupnosti>
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.04.2018).
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 19.03.2018).
5. Сервецкий І.В., Дашко В.А. Сутність, зміст та структура спеціальної оперативно-розшукової операції. *Бюлетень з обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання*. К.: МВС України, 2007. №167. С.42-45.
6. «Сила». Словник української мови. Тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/s/syla>
7. Силы и средства оперативно-розыскной деятельности должностных лиц таможенных органов. URL : <http://www.lawereg.ru/kenims-436-1.htm>
8. Телійчук В.Г. Силы ОРД : лекція. Кіровоград, 2004. 24 с.
9. Халілев Р.А. Силы оперативно-розшукової діяльності ОВС у протидії злочинності на підґрунті етнічних і конфесійних суперечностей. *Бюлетень обміну досвідом роботи : наук.-практ. видання МВС України*. К., 2013. № 194. С. 92-101
10. Чупилкин Ю.Б. Правоохранительные органы Российской Федерации. URL : https://studref.com/415438/pravo/pravoohranitelnye_organy_rossiyskoy_federatsii (дата звернення: 05.09.2018)
11. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В. Використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2015. 120 с.

References

1. Kondrat'ev YA. YU. Teoretychni, pravovi ta operatyvno-taktychni zasady zapobihannya zlochynam operatyvnymy pidrozdilamy kryminal'noyi militsiyi : monohrafiya. K., 2004. 444 s.
2. Mayorov A.V. Pnyatye y struktura systemy protyvodeystviyya prestupnosti. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-struktura-sistemy-protivodeystviya-prestupnosti>
3. Pro Natsional'nu politsiyu : Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (data zvernennya: 14.04.2018).
4. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist' : Zakon Ukrayiny vid 18 lyutoho 1992 r. № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (data zvernennya: 19.03.2018).
5. Servets'kyi I.V., Dashko V.A. Sutnist', zmist ta struktura spetsial'noyi operatyvno-rozshukovoyi operatsiyi. *Byuleten' z obminu dosvidom roboty: Naukovo-praktychne vydannya*. K. : MVS Ukrayiny, 2007. №167. S.42-45.
6. «Syla». Slovnyk ukrayins'koyi movy. Tlumachnyy slovnyk. URL : <http://sum.in.ua/s/syla>
7. Syly y sredstva operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti dolzhnostnykh lyts tamozhennykh orhanov. URL : <http://www.lawereg.ru/kenims-436-1.htm>
8. Teliyuchuk V.H. Syly ORD : lektsiya. Kirovohrad, 2004. 24 s.
9. Khalilev R.A. Syly operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti OVS u protydyiyi zlochynnosti na pidhrunti etnichnykh i konfesiynykh superechnostey. *Byuleten' obminu dosvidom roboty : nauk.-prakt. vydannya MVS Ukrayiny*. K., 2013. № 194. S. 92-101

10. Chupylkyn YU.B. Pravoohranytel'nye orhany Rosyyskoy Federatsyy. URL : https://studref.com/415438/pravo/pravoohranitelnye_organ_rossiyskoy_federatsii (data zvernennya: 05.09.2018)

11. Shynkarenko I.R., Kyrychenko O.V. Vykorystannya mozhyvostey pidrozdiliv operatyvnoyi sluzhby dlya otrymannya operatyvnoyi informatsiyi ta zdiysnennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy : navchal'nyy posibnyk. Dnipropetrovs'k, 2015. 120 s.

Надійшла до редакції 4 грудня 2018 р.

